พุทธธรรมกับทัศนะที่แตกต่างกันของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และพระเมตฺตานนฺโท

The Different Interpretations of Buddhadhamma by Phrabrahmakunaporn (P.A. Payutto) and Phramettanando

มนตรี สืบด้วง

Montree Suebdoung

บทคัดย่อ

บทความนี้ประสงค์จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของความคิดของมนุษย์เกี่ยวกับศาสนาในการตีความพุทธธรรมของพระภิกษุ 2 รูป รูปหนึ่งตีความด้วยรูปแบบวิธีการตามที่เคยปฏิบัติ เป็นแบบประเพณีที่สืบต่อกันมาโดยใช้ข้อมูลตามลำดับคัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ชั้นต้นและคัมภีร์ลำดับรองลงมา ส่วนพระภิกษุอีกรูปหนึ่งตีความด้วยการมีสมมติฐานว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นยังไม่สามารถเชื่อถือได้ต้องตรวจสอบก่อน โดยใช้วิธีการแบบใหม่ตามแนวตะวันตก ไม่ใช้ข้อมูลตามลำดับคัมภีร์ ทำให้บทสรุปที่ได้มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก และวิธีการตีความแบบใหม่ได้ส่งผลต่อความรู้สึกของชาวพุทธเป็นอย่างมากด้วย ผู้เขียนจึงจะนำเสนอแนวคิด วิธีการ ในการตีความของพระภิกษุ 2 รูปนี้ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่ผู้สนใจ

Abstract

The objective of this research is to present the development of human thought on religion through interpretation. Phrabrahmakunaporn (P.A. Payutto) interprets dhamma in a traditionally way by relying on Tripitaka, commentaries and sub-commentaries respectively. Phramettanando interprets with a different assumption: Tripitaka should not yet be fully relied on until it is examined according to the methodology approved by western academics. Hence, commentaries and sub-commentaries are excluded. The two interpretations are totally different. The latter interpretation has created quite a controversy among Thai Buddhists. In this article, the researcher will present the two bhikkus' way of thought and methodology used in their dhamma interpretations.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เปิดโอกาสให้ศาสนิกชนสามารถที่จะคัดค้านตรวจสอบและพิสูจน์หลักธรรมคำสอนก่อนที่จะเชื่อได้ และไม่มีการบังคับให้เชื่อแต่ประการใด ถ้าผู้ที่สนใจพระพุทธศาสนาตรวจสอบแล้วพบว่าไม่เป็นที่พอใจของตนก็ไม่จำเป็นต้องเชื่อตาม แต่ในการตรวจสอบพิสูจน์นั้นผู้ตรวจสอบควรกระทำให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องตามแนวทางของความเป็นจริง ไม่มีอคติแอบแฝงอยู่ ด้วยความที่พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสนี้เองจึงทำให้พุทธศาสนิกชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลาย แต่ในความหลากหลายนั้นต้องมีหลักการกำกับอยู่ด้วย หลักการในทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ให้นั้นมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอันเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะในประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทยอมรับกันว่าเป็นหลักการที่ถูกต้องที่สุด ถึงกระนั้นก็ตาม ในสังคมไทยก็ยังมีความเห็นเกี่ยวกับศาสนาหลายเรื่องที่ไม่ตรงกัน เรื่องเหล่านี้เกิดจากการตีความพุทธธรรมในพระไตรปิฎกไม่ตรงกัน (คำว่า "การตีความ" ในที่นี้ ผู้เขียนหมายถึงการทำความเข้าใจหลักพระธรรมวินัยตามที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกแล้วอธิบายสื่อความออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจตาม ผู้เขียนเชื่อว่าทุกครั้งที่มีการสื่อความออกมาจะต้องตีความตัวอักษรก่อนเสมอจึงจะสื่อออกมาได้) เนื้อหาเดียวกันแต่เข้าใจไม่เหมือนกัน และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้เปิดโอกาสให้ศาสนิก

ได้มีอิสระในการที่จะตีความ และคนที่ตีความนั้นมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์รวมทั้งวิธีการในการตีความแตกต่างกันจึงทำให้เกิดปัญหาในการตีความพุทธธรรมขึ้น เมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้ ผลกระทบจึงเกิดแก่พระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม จึงควรที่พุทธศาสนิกชนจะได้มีส่วนในการคิดและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้ตีความเป็นแนวทางไว้ พร้อมทั้งช่วยตรวจสอบก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อว่าข้อมูลใดเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์และเป็นพุทธธรรมแท้

ในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาจะมีผู้ที่ตีความและอธิบายหลักพุทธธรรมอยู่ใน 2 แนวหลัก คือ กลุ่มที่ตีความในแนวอนุรักษ์กับกลุ่มที่ตีความในแนวปฏิรูปหรือแนวใหม่ที่พยายามอธิบายพุทธธรรมให้ต่างออกไปจากของเดิมด้วยเหตุผลต่าง ๆ กันออกไป ตั้งแต่สมัยที่มีการสังคายนาครั้งที่ 1 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และล่าสุดในการตีความพุทธธรรมของพระนักวิชาการรูปหนึ่งที่ได้ก่อให้เกิดความสับสนในแวดวงพระพุทธศาสนาคือพระเมตฺตานนฺโท ผู้ซึ่งได้นำเสนอวิธีการใหม่ในการอธิบายพุทธธรรม จากเดิมที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาสายเถรวาทเมื่อจะอธิบายและตีความพุทธธรรมในพระไตรปิฎกจะใช้ข้อมูลที่เป็นลำดับ คือ ตัวพระไตรปิฎก ต่อมาเป็นอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา แต่พระเมตฺตานนฺโท ต้องการนำเสนอการตีความแบบใหม่ด้วยการไม่ใช้ข้อมูลอื่นนอกจากพระไตรปิฎกกับความรู้ความเข้าใจสมัยใหม่ของตนเป็นคู่มือในการตีความพุทธธรรม ดังนั้นเนื้อหาที่พระภิกษุรูปนี้ได้นำเสนอออกมาจึงก่อให้เกิดความสับสนและการคัดค้านอย่างมากในกลุ่มนักวิชาการสายอนุรักษ์ที่ใช้วิธีการอธิบายและตีความด้วยข้อมูลที่เป็นลำดับของคัมภีร์ หลายคนไม่เห็นด้วยกับการตีความแบบใหม่ของพระเมตตานนโท และหนึ่งในผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็คือพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พระภิกษุผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกมาอย่างยาวนาน เห็นว่าวิธีการและเนื้อหาที่พระเมตตานันโทนำเสนอนั้นไม่ถูกต้องและเป็นการบิดเบือนหลักพุทธธรรม จึงได้อธิบายและชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของการตีความพุทธธรรมตามแนวของพระเมตตานันโท

ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดและวิธีการของทั้ง 2 ท่านนี้มีความแตกต่างกันจึงประสงค์ที่จะศึกษาถึงวิธีการในการตีความของแต่ละท่านว่ามีลักษณะเป็น

อย่างไร มีการเชื่อมโยงของข้อมูลอย่างไร ในการตีความของแต่ละท่านมีจุดประสงค์อย่างไร และผลที่เกิดจากการนำเสนอของทั้ง 2 ท่านนั้นสามารถก่อให้เกิดสิ่งใดได้บ้าง โดยนำเสนอเป็นลำดับดังนี้

1. จุดประสงค์ในการตีความ

ในการตีความและอธิบายพุทธธรรมนี้ เมื่อผู้ตีความได้นำเสนอไปแล้วสามารถที่จะสื่อถึงจุดมุ่งหมายของผู้นำเสนอได้เพราะเนื้อหาที่นำเสนอนั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ แม้ผู้นำเสนอจะไม่ได้ตั้งใจให้เป็นอย่างนั้นก็ตาม ยิ่งโดยเฉพาะเรื่องที่นำเสนอมาแล้วกระทบต่อพระพุทธศาสนาในวงกว้างหรือกระทบต่อหลักการใหญ่คือพระไตรปิฎก ดังนั้นผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์ถึงจุดประสงค์ในการตีความพุทธธรรมของพระนักวิชาการทั้ง 2 รูป ที่ได้นำมาเป็นกรณีตัวอย่าง ดังนี้

1.1 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระเถระรูปนี้เป็นพระนักปราชญ์ที่มีความเชี่ยวชาญพระไตรปิฎกและคัมภีร์รองลงมาอย่างยิ่ง เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยและในระดับโลก ในสังคมไทยท่านได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยในประเทศไทยถึง 10 แห่ง (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2543: 30-32) ในระดับโลกท่านได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ (UNESCO: Prize for Peace Education) ในทางคณะสงฆ์ท่านก็เป็นที่ยอมรับในความรู้และความสามารถจนได้รับการแต่งตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์มาโดยตลอด ปัจจุบันได้รับสมณศักดิ์ที่ “พระพรหมคุณาภรณ์” ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ระดับสูงในลำดับรองจากสมเด็จพระราชาคณะของประเทศไทย ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอจึงทำให้ท่านมีบทบาทโดดเด่นในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีความรู้ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยเป็นอย่างดีจนเป็นเสาหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย

ในการวิเคราะห์จุดประสงค์ของการตีความของท่านนี้ ผู้เขียนขอประมวลลักษณะในการอธิบายพุทธธรรมและการให้แนวทางแก่สังคมของพระพรหมคุณาภรณ์ออกเป็น 2 แบบ คือในสภาวะที่ไม่มีภัยอันตรายแก่

พระพุทธศาสนากับในสภาวะที่มีภัยอันตรายแก่พระพุทธศาสนา ในยามที่ไม่มีภัยคุกคามแก่พระพุทธศาสนา ท่านจะเป็นผู้ที่คอยให้คำอธิบายหลักพุทธธรรมแก่สังคมไทยด้วยคำสอนที่หลากหลาย และสามารถประยุกต์ได้ในศาสตร์ต่าง ๆ แต่ในยามที่พระพุทธศาสนาถูกคุกคามด้วยการกล่าวร้ายบ้าง ด้วยการที่มีผู้นำเสนอหลักการที่แปลกแตกต่างออกไปจากคำสอนเดิมแท้บ้าง ท่านจะเป็นผู้ที่คอยแนะนำและให้แนวทางที่ถูกต้องแก่พุทธศาสนิกชน ในลักษณะทั้ง 2 แบบนี้เราสามารถพิจารณาได้จากผลงานของท่านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่ได้รับการตีพิมพ์แล้วจำนวน 257 เรื่อง (สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2545: 8-19) ข้อมูลนี้เป็นข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2545 คาดว่า จนถึงปัจจุบันนี้ผลงานของท่านต้องเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากอย่างแน่นอน ดังนั้นผู้เขียนจึงสรุปจุดประสงค์ในการตีความของท่านออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

ก. เพื่ออธิบายความพุทธธรรมให้ชัดเจน

ในยามที่พระพุทธศาสนาอยู่ในภาวะปกติไม่มีภัยอันเกิดจากการกล่าวร้าย โจมตีจากทั้งภายในและภายนอก พระพรหมคุณาภรณ์จะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อธิบายขยายความพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกด้วยภาษาที่กระชับทันสมัยทำให้เข้าใจได้ง่ายสำหรับบุคคลทั่วไป ในการทำหน้าที่นี้ของท่านนั้นท่านจะใช้ทั้งการพูดและการเขียน ส่วนใหญ่จะเป็นการพูดแล้วนำมาพิมพ์ สำหรับงานเขียนที่เป็นผลงานที่เด่นของท่าน คือ *พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* และ *ธรรมนูญชีวิต* งานเขียนเหล่านี้ท่านได้อธิบายพุทธธรรมให้เป็นที่เข้าใจได้ง่ายของพุทธศาสนิกชน นอกจาก 4 เล่มนี้แล้ว ยังมีงานเขียนอื่นอีกมากที่ท่านทำอยู่เสมอ ทั้งหมดนี้แสดงถึงการตีความของท่านที่มุ่งเพื่ออธิบายพุทธธรรมให้ชัดเจน ไม่ก่อให้เกิดความสงสัยแก่บุคคลที่ยังไม่เข้าใจ ในการตีความนี้ท่านได้ใช้ข้อมูลหลักจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์รองลงมาไม่ว่าจะเป็นอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ดังจะเห็นได้จากการอธิบายถึงสัจจะ 2 ระดับในพุทธธรรม ท่านได้อ้างอิงคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น *อภิธรรม กถาวัตถุ, อรรถกถามัชฌิมนิกาย, ธรรมบทอรรถกถา, สังคณีมูลฎีกา, สังคณีอนุฎีกา,* และ*วิสุทธิมรรคฎีกา* (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544: 41) ประกอบเพื่อให้ผู้สนใจได้ค้นคว้าต่อได้

ข. เพื่อให้พุทธศาสนิกชนนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ได้

ในการตีความเพื่ออธิบายพุทธธรรมให้ชัดเจนนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้นำเสนอสาระเพื่อให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ เมื่อผู้อ่านได้ศึกษาตามที่ท่านได้เสนอไว้จะสามารถที่นำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล การที่ผู้อื่นจะสามารถประยุกต์ใช้ได้นั้น แสดงว่าเนื้อหาจากการตีความของท่านต้องมีลักษณะแนวประยุกต์ด้วย ซึ่งเรื่องนี้ท่านได้แสดงไว้อย่างชัดเจน เราสามารถค้นคว้าได้จากหนังสือหลายเล่มของท่าน ในที่นี้ขอยกมาเป็นตัวอย่าง คือ *นิติศาสตร์แนวพุทธ* (พิมพ์ พ.ศ. 2539) *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์* (พิมพ์ พ.ศ. 2535) *การพัฒนาที่ยั่งยืน* (พิมพ์ พ.ศ. 2538) *จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา* (พิมพ์ พ.ศ. 2535) *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ* (พิมพ์ พ.ศ. 2531) *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์* (พิมพ์ พ.ศ. 2539) เอกสารเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ตีความและอธิบายพุทธธรรมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามสาขาที่ตนเกี่ยวข้องอยู่ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จะมีความเข้าใจหลักพุทธธรรมน้อย หลายคนจึงได้ใช้ข้อมูลที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้เขียนมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพของตนได้ นอกจากนี้ยังทำให้นักวิชาการรุ่นใหม่ได้ดำเนินตามแนวทางที่ท่านได้ชี้นำไว้ อันทำให้นักคิดเหล่านี้ไม่หลงทางไปและไม่ต้องเสียเวลาค้นคว้าเองมากนัก

ค. เพื่อรักษาพระธรรมวินัย

คำว่าพระธรรมวินัยนี้หมายถึงหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกฉบับของนิกายเถรวาท มีต้นฉบับจารึกไว้เป็นภาษาบาลี การรักษาพระธรรมวินัยนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสภาวะที่พระพุทธศาสนาถูกกล่าวร้ายหรือมีการตีความพุทธธรรมผิดไปจากกรอบแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ในการตีความเพื่อรักษาพระธรรมวินัยนี้ ท่านมีความคิดว่าชาวพุทธทุกคนเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาและจะต้องช่วยกันรับผิดชอบไม่ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เรื่องนี้เห็นได้จากข้อความที่ว่า ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท มีหน้าที่รับผิดชอบต่อ

พระศาสนา พุทธศาสนิกชนทุกคนไม่ว่าพระหรือคฤหัสถ์ มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาร่วมกัน จะต้องมีความรู้สึกในการมีส่วนร่วมว่า "นี้เป็นพระพุทธศาสนาของเรา" (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2536: 23) นอกจากคิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นของชาวพุทธทุกคนต้องรับผิดชอบ ท่านยังตระหนักว่าพระธรรมวินัยคือพระบรมศาสดาของชาวพุทธ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ประทานโอวาทไว้ก่อนที่จะปรินิพพานว่า "ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว" (ที.ม.10/141/120) อีกประการหนึ่ง แนวคิดในการตีความเพื่อรักษาพระธรรมวินัยของท่านนั้น เป็นการถือธรรม (หลักการ) และถือประโยชน์ของหมู่ชนเป็นใหญ่ การถือธรรมเป็นใหญ่ก็คือยึดเอาหลักธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นเกณฑ์ ไม่เอาความคิดของตนเป็นเกณฑ์ในการตัดสินถูกผิด นอกจากนั้นยังให้ยึดถือประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่เป็นที่ตั้ง ไม่ใช่เพียงเพื่อประโยชน์ตนหรือพวกพ้องของตนเท่านั้นว่าถูกต้องที่สุด ดังที่ท่านอธิบายไว้ว่า "พุทธศาสนิกชนทุกคนควรจะตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาหลักการของพระพุทธศาสนา และเอาใจใส่รับผิดชอบในการทำหน้าที่รักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา อย่าเห็นแก่บุคคลมากกว่าเห็นธรรม หรือยอมสลัดธรรมเพราะเห็นแก่บุคคล" (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539: 51)

ง. เพื่อปกป้องพระพุทธศาสนา

การตีความเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับการตีความเพื่อรักษาพระธรรมวินัยของพระพรหมคุณาภรณ์ เพราะทุกคราวที่มีเรื่องกระทบถึงพระธรรมวินัยนั่นย่อมกระทบถึงความมั่นของพระพุทธศาสนาด้วย ด้วยเหตุที่หัวใจของพระพุทธศาสนาคือธรรมวินัย ถ้าหลักธรรมคำสอนถูกทำลายต่อไปองค์ประกอบของศาสนาในด้านอื่นก็จะถูกทำลายไปด้วย การไม่ยอมรับหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเท่ากับการไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า การไม่ยอมรับนี้สามารถที่จะกระทำการอย่างอื่นใดได้ทุกอย่างเพราะปราศจากหลักความเชื่อที่เป็นพื้นฐานเสียแล้ว ดังนั้นการรักษาพระธรรมวินัยก็เป็นการ

ปกป้องพระพุทธศาสนาจากการโจมตีของผู้ที่ประสงค์ร้ายหรือเข้าใจผิดในหลักการซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่ท่านถือปฏิบัติเสมอมา เมื่อพิจารณาแล้วสามารถที่จะถือได้ว่าท่านได้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระเถระในอดีตได้กระทำเสมอมาตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 1 พระเถระเหล่านี้ได้กระทำตามพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์ตรัสตอบมารที่มาทูลอาราธนาให้ปรินิพพานว่า พระองค์จะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่พุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ยังไม่มีคุณสมบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ คือ จะต้องมีความรู้ มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมจนได้รับผลแห่งการปฏิบัติด้วยตนเอง มีความสามารถในการเผยแผ่ และเมื่อมีผู้กล่าวจ้วงจาบทำร้ายพระธรรมวินัย จะต้องสามารถช่วยกันระงับข้อกล่าวร้าย (ปรับวาท) นั้นให้สงบระงับได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรม (ที.ม.10/175/123-124) ดังนั้น เมื่อมีการตีความพุทธธรรมผิดเพี้ยนไป พระพรหมคุณาภรณ์จะต้องออกมาช่วยปกป้องและขจัดความเข้าใจผิดนั้นไป ในการปกป้องนั้นวิธีหลักที่ท่านกระทำก็คือ การนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องที่ผ่านการค้นคว้าตรวจสอบจากพระไตรปิฎกอย่างถี่ถ้วนแล้ว แสดงถึงการได้ตีความตัวอักษรแล้วจึงนำเสนอต่อสาธารณชน ซึ่งเป็นการตีความเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาจากภัยต่าง ๆ และในการปกป้องนี้ท่านได้นำเสนอแนวคิดของท่านรวมทั้งให้สติปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนพร้อมกันไปด้วย

จ. เพื่อชี้แนะให้แนวทางแก่สังคม

ในคราวที่มีภัย นอกจากจะตีความเพื่อรักษาพระธรรมวินัยและปกป้องพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านได้พยายามให้สติปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนประกอบไปด้วยเสมอ ท่านไม่ได้บอกว่าต้องเชื่อท่านผู้เป็นเปรียญธรรมสูงสุดในการศึกษาของคณะสงฆ์ มีรางวัลทางด้านการศึกษาของต่างประเทศเป็นตัวกำกับ แต่ทุกคราวท่านจะนำเสนอข้อมูลที่มีที่มาจากพระไตรปิฎกก่อนเสมอว่าในเรื่องนี้มีบันทึกไว้ในคัมภีร์อย่างไร และข้อความนี้ควรจะตีความอย่างไร จึงจะตรงตามวัตถุประสงค์นั้น จากนั้นจึงถ่ายทอดออกมาด้วยภาษาที่เข้าใจได้ง่ายอีกต่อหนึ่ง ส่วนเรื่องสำคัญที่ท่านเน้นย้ำอยู่เสมอก็คือให้พุทธบริษัทได้มีสติและ

ปัญญาพิจารณาเรื่องราวที่ปรากฏ อย่าเพิ่งตัดสินใจเชื่อและตื่นตกใจ ให้ทุกคนได้มีความรู้ความเข้าใจเพื่อสร้างรากฐานเป็นวิชาความรู้ต่อไปในภายภาคหน้า ถ้ามีกรณีที่คล้ายคลึงนี้เกิดขึ้นอีก ดังข้อความที่ท่านได้อธิบายก่อนที่จะเข้าสู่ประเด็นปัญหาว่า

เมื่อมีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นแก่พระศาสนา ชาวพุทธก็ควรตื่นตัวขึ้นมา ช่วยกันขจัดภัยและปกป้องรักษาพระศาสนาไว้ อย่างน้อยก็ใช้เป็นโอกาสที่จะได้ศึกษา สร้างเสริมหรือแม้แต่ชำระสะสางความรู้ความเข้าใจในพระศาสนาที่ตนนับถือ ทำความเห็นให้ถูกต้อง ให้ได้ชื่อว่าสามารถถือเอาประโยชน์จากสถานการณ์ที่ผ่านเข้ามา และผ่านพ้นปัญหาไปอย่างได้ปัญญา

(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542: 3)

1.2 พระเมตฺตานนฺโท

เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ เป็นฉายาของพระมโน เดิมชื่อ นายแพทย์มโน นามสกุล เลาหวณิช สำเร็จการศึกษา วท.บ.(จุฬาฯ), พ.บ.(แพทย์จุฬาฯ 31), B.A., M.A. (Oxford University: Sanskrit with Pali and Indian Buddhist Literature), Th.M. (Harvard Divinity School: Medical Ethics), Ph.D. (เกียรตินิยม) (Hamburg University, Thai Studies: Meditation and Healing in Theravada Buddhist Order of Thailand & Laos) (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 332) จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ทำให้เห็นว่า พระเมตตานันโทเป็นผู้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาก่อนที่จะสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา ได้อุปสมบทเมื่อ พ.ศ. 2525 เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความตั้งใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ร่วมกลุ่มกันก่อตั้งวัดพระธรรมกายขึ้น แต่ต่อมาท่านมีความเห็นไม่ตรงกันกับผู้บริหารจึงได้แยกตัวออกมา เมื่อได้แยกตัวออกมาแล้วได้ไปเข้าพักสังกัดหลายวัด วัดที่ท่านพำนักอยู่นานที่สุดคือวัดราชโอรสาราม งานเขียนของท่านเป็นที่สนใจของชาวพุทธเป็นอย่างมากทั้งคัดค้านและสนับสนุน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะคัดค้าน และด้วยความที่ผลงานของท่านมีพุทธศาสนิกชนคัดค้านเป็นส่วนมากนี้เองจึงทำให้ผู้เขียนประสงค์ที่จะศึกษาแนวคิด วิธีการ

ในการตีความของท่าน ในเบื้องแรกนี้ผู้เขียนจะศึกษาวัตถุประสงค์ในการตีความก่อนที่จะศึกษาวิธีการ และเนื่องจากพระเมตตานันโท ยังไม่มีผลงานทางวิชาการมาก ดังนั้นจึงต้องศึกษาแนวคิดและวัตถุประสงค์ของท่านจากงานเท่าที่ปรากฏและงานของบุคคลอื่นที่เขียนถึงผลงานของท่านทำให้พอที่จะสรุปวัตถุประสงค์ในการตีความพุทธธรรมของท่านได้ดังนี้

ก. เพื่อความเจริญงอกงามทางวิชาการ

งานเขียนของพระเมตฺตานนฺโท ทั้ง 2 เรื่อง คือ เรื่อง*พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร* เป็นบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือ*ศิลปวัฒนธรรม* (พระมโน เมตฺตานนฺโท, 2543) และหนังสือเรื่อง *เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 1, 2* (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545) ที่ปรากฏออกมามีลักษณะในการวิเคราะห์วิจารณ์ด้วยการตั้งสมมติฐานไว้ก่อนแล้วพยายามหาคำตอบนั้นจากพระไตรปิฎก และการวิเคราะห์วิจารณ์ของท่านนั้นกระทำในรูปแบบใหม่ พยายามนำความเชื่อเก่าที่สืบทอดต่อกันมาออกไปให้หมดเท่าที่จะทำได้ และพิจารณาเฉพาะตัวอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์เท่านั้น ในงานเขียนเรื่อง *เหตุเกิด พ.ศ. 1* ท่านได้เขียนไว้ในคำปรารภว่า

> หนังสือเล่มนี้ อาตมาตั้งใจให้เป็นหนังสือทางวิชาการ มิใช่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จึงไม่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้ใดเชื่อหรือไม่เชื่อ แต่เป็นการนำเสนอสมมติฐานจากมุมมองอีกมุมมองหนึ่งในการตีความประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนายุคแรก ซึ่งยังมีความไม่ชัดเจนนักและไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์ใด ๆ ที่จะละเอียดและมีความน่าเชื่อถือยิ่งไปกว่าพระไตรปิฎกที่จะระบุเงื่อนไขและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนั้นได้
>
> (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 24)

พระเมตฺตานนฺโทได้เขียนงานนี้ในลักษณะเป็นงานทางวิชาการ และพยายามที่จะตีความในแบบใหม่ ด้วยเห็นว่าการตีความและการอธิบายในแบบเดิมยังไม่ชัดเจนพอ ท่านได้เสนอสมมติฐานขึ้นมาใหม่ที่หักล้างแนวคิดความเชื่อเก่าอย่างสิ้นเชิง ประการสำคัญท่านจะพยายามไม่อ้างอิงหรือเชื่อถือ

ข้อมูลในคัมภีร์รองลงมานอกจากพระไตรปิฎกเท่านั้น ดังนั้นงานวิชาการของท่านจึงเป็นงานวิชาการที่ต่างออกไปจากประเพณีการศึกษาพระพุทธศาสนาแบบเดิมที่ใช้ข้อมูลในอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาประกอบการศึกษาพระไตรปิฎก และด้วยความที่ท่านศึกษามาจากตะวันตกจึงพยายามที่จะใช้วิธีการทางตะวันตกในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก เพื่อให้งานชิ้นนี้ปรากฏออกมาเป็นงานวิชาการของไทยที่ทัดเทียมกับตะวันตกได้ ดังที่ท่านได้อธิบายว่า "ต้องการให้งานค้นคว้าทางวิชาการชิ้นนี้มีต้นฉบับในภาษาไทยก่อนภาษาอื่น เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้ชาวโลกเห็นว่านักวิชาการไทยก็สามารถมีการค้นคว้าที่มีมาตรฐาน และมีความคิดริเริ่มเป็นตัวของตัวเองไม่แพ้นักวิชาการทางตะวันตก" (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 25)

ข. เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาค้นคว้าต่อ

เมื่อพระเมตฺตานนฺโทได้เปิดประเด็นในการตีความพระไตรปิฎกแบบใหม่ ซึ่งกระทบต่อความรู้ความเข้าใจของชาวพุทธในแบบเดิม จึงก่อให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเพื่อจะตอบข้อสงสัยที่พระภิกษุรูปนี้ตั้งไว้ หรือเพื่อพิสูจน์ข้อมูลที่ท่านได้ตีความว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ การเกิดความตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกนี้เองเป็นจุดประสงค์ของพระเมตฺตานนฺโทที่ต้องการจะให้เกิดขึ้น ดังที่ท่านเขียนไว้ว่าจุดประสงค์เดียวที่เขียนหนังสือเล่มนี้คือเพื่อให้เกิดการตื่นตัวทางการศึกษาพระไตรปิฎกโดยการนำเสนอวิธีการศึกษาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเอง และจุดประสงค์ของพระเมตฺตานนฺโทก็สำเร็จดังที่คาดหวัง เพราะได้เกิดมีการศึกษาค้นคว้าและมีผู้เขียนโต้ตอบท่านหลายคนด้วยกัน ด้วยผู้ที่เขียนโต้ตอบนั้นเห็นว่าพระเมตฺตานนฺโทเขียนและอ้างอิงข้อมูลไม่ถูกต้อง หรือเข้าใจข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริง และจากบทบรรณาธิการของวารสารพุทธศาสน์ศึกษาได้สรุปในตอนท้ายว่า "จากการที่ได้แนะนำให้นิสิตระดับปริญญาโทและปริญญาเอกอ่านหนังสือ *เหตุเกิด พ.ศ. 1* และให้อ่านงานของอาจารย์ทองย้อย แสงสินชัย ด้วย ทำให้ได้ข้อคิดจากนิสิตว่างานเขียนของท่านเมตตานันโทเล่มนี้อาจก่อให้เกิดกระแสการศึกษาพระไตรปิฎกอีกแบบหนึ่งในบ้านเรา ผมเองก็เชื่อเช่นนั้น" (สมภาร พรมทา, 2545: 6)

ค. เป็นทางออกให้แก่ปัญหาการบวชภิกษุณีสายเถรวาทในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ข้อนี้ไม่มีระบุไว้อย่างชัดเจนในงานเขียนของพระภิกษุรูปนี้ แต่จากการศึกษาผลงานและเนื้อหาแล้วทำให้ผู้อ่านมองเห็นทางออกของปัญหาที่ไม่สามารถเป็นที่ตกลงกันได้ในเรื่องการรื้อฟื้นการบวชเป็นภิกษุณีสายเถรวาทในประเทศไทย ด้วยการบวชเป็นภิกษุณีในแบบเถรวาทนี้ต้องดำเนินตามรูปแบบและหลักพระธรรมวินัยที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกที่มีที่มาจากการสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งระบุไว้อย่างชัดเจนว่าผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณีต้องปฏิบัติตามครุธรรม 8 ประการ และในครุธรรมนี้กำหนดให้บวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย จึงทำให้ปัญหาเรื่องการรื้อฟื้นภิกษุณีในสังคมไทยเป็นไปไม่ได้ แต่จากงานเขียนในเชิงวิพากษ์วิจารณ์แนวใหม่ของพระเมตฺตานนฺโทนี้เอง ทำให้หลายคนโดยเฉพาะกลุ่มที่กำลังต้องการให้มีการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นมามองเห็นทางออกของปัญหาได้ ถ้าข้อสรุปจากสมมติฐานของพระเมตฺตานนฺโทที่ได้อธิบายการทำสังคายนาครั้งที่ 1 ในมุมมองใหม่ โดยมองว่า เป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของพระมหากัสสปเถระผู้นำการสังคายนาครั้งที่ 1 และพระมหากัสสปเถระนี้เองที่เป็นผู้นำในการจดจำคัมภีร์ต่าง ๆ สืบต่อมาจนได้มีการบันทึกไว้ การที่พระผู้นำการสังคายนาครั้งนั้นมีพฤติกรรมอย่างนี้ ย่อมไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ และไม่ควรที่จะเชื่อว่าข้อความทั้งหมดตามที่ปรากฏในคัมภีร์จะเป็นเช่นนั้นจริง บางเรื่องโดยเฉพาะเรื่องครุธรรมนี้จึงเป็นเรื่องที่ผู้นำสังคายนากับพวกได้บัญญัติขึ้นมาใหม่เพื่อต้องการจะกำจัดภิกษุณีสงฆ์ให้หมดไปจากพระพุทธศาสนา

การที่พระเมตฺตานนฺโทเขียนและสรุปเช่นนี้จึงทำให้ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกบางแห่งไม่น่าเชื่อถือโดยเฉพาะครุธรรม เมื่อครุธรรมไม่น่าเชื่อถือนั่นย่อมหมายถึงไม่เป็นพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริง จากสมมติฐานและข้อสรุปนี้เองจึงนำไปสู่คำตอบที่ว่า การบวชเป็นภิกษุณีไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามครุธรรม 8 ประการ เพราะไม่ใช่พุทธพจน์แท้ ซึ่งการสรุปเช่นนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดของผู้ที่สนับสนุนพระเมตฺตานนฺโทที่ว่า “ถ้าคำตอบที่เกี่ยวกับการเกิดของภิกษุณีสงฆ์ของท่านเมตตานันโทภิกขุมีน้ำหนักที่สังคม

ยอมรับได้ ปัญหาการบวชภิกษุณีในสังคมไทยที่เนื่องด้วยพระวินัยไม่เปิดทางให้ ก็พอจะมองเห็นทางออก" (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2545: 92) ทั้งนี้ จุดประสงค์ข้อนี้ท่านผู้แต่งหนังสือนี้อาจไม่ได้ประสงค์จะให้เกิดขึ้น แต่เป็นสิ่งที่ผู้อ่านมองเห็นและนำไปขยายผลต่อเอง

2. กระบวนการในการตีความ

ในเรื่องวิธีการในการตีความนี้ ผู้เขียนพยายามวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิธีการตั้งสมมติฐานโดยมองจากงานของทั้ง 2 ท่าน แล้วตั้งเป็นแนวคิดเพื่อกำหนดให้เป็นสมมติฐาน จากนั้นศึกษาวิธีการค้นข้อมูล การใช้ข้อมูล การเชื่อมโยง และการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น พร้อมทั้งแสดงบทสรุปของแต่ละท่านไว้

2.1 พระพรหมคุณาภรณ์

วิธีการในการตีความของพระพรหมคุณาภรณ์ได้ใช้แนวทางในการศึกษาคัมภีร์เป็นลำดับ ให้ความสำคัญแก่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาตามลำดับ และประการสำคัญท่านมิได้เริ่มด้วยการตั้งประเด็นปัญหาที่การคัดค้านพระไตรปิฎกหรือเริ่มต้นด้วยการตั้งข้อสงสัยในความน่าเชื่อถือของพระไตรปิฎก แต่ท่านเริ่มต้นด้วยการศึกษาเนื้อหาจากพระไตรปิฎกก่อนแล้วจึงวิเคราะห์ทำความเข้าใจตาม เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นแนวทาง ดังนี้

ก. การตั้งสมมติฐาน

จากการศึกษาผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ทำให้พอทราบได้ว่าท่านมีแนวทางในการตีความด้วยการตั้งสมมติฐานไว้กว้าง ๆ คือ

1. พระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นของจริงแท้และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

ในเรื่องนี้ ผู้เขียนมองจากงานของท่าน คือ *พุทธธรรม* แสดงให้เห็นถึงแก่นพุทธศาสนาและนำมาปฏิบัติได้จริง เป็นประโยชน์แก่ศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า ดังที่ท่านได้กล่าวนำไว้ในหนังสือเล่มนี้ว่า

การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้ และเริ่มแต่บัดนี้ ความรู้ในหลักที่เรียกว่ามัชเฌนธรรมเทศนาก็ดี การประพฤติตามมรรคาที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างใด สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้น ๆ

(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544: 9)

นี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมที่ท่านได้อธิบายไว้ ส่วนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับวินัย ท่านก็ได้ใช้แนวทางตามหลักฐานที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งแนะนำว่าเมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้วต้องปฏิบัติตามพระวินัยหรือสิกขาบทที่มีที่มาจากพระไตรปิฎก ถ้าไม่ถือปฏิบัติตามนี้หรือปฏิเสธหลักการนี้เสียก็เท่ากับว่าความเป็นพระของตนนั้นไม่สมบูรณ์ การปฏิเสธพระไตรปิฎกก็เท่ากับปฏิเสธพระวินัย เมื่อไม่มีวินัยแล้วจะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเถรวาทได้อย่างไร ดังข้อความที่ท่านได้อธิบายไว้ว่า

> การปฏิเสธไม่ยอมรับพระไตรปิฎกก็คือการปฏิเสธไม่ยอมรับความเป็นพระภิกษุของตนนั่นเอง เพราะเหตุว่า การบวชของภิกษุนั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่า ศีล 227 ข้อ คือสิกขาบท 227 ในพระวินัยที่พระภิกษุนั้นรักษาอยู่ ก็มาจากพุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก เมื่อภิกษุไม่ยอมรับพระไตรปิฎก ก็คือปฏิเสธการบวชและปฏิเสธศีล 227 เป็นต้นของตนนั่นเอง
>
> (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542: 14-15)

ข้อมูลนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระวินัย จะเห็นได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์มีสมมติฐานในการตีความพระธรรมวินัยไว้ว่าเป็นหลักการที่มีอยู่จริงและเที่ยงแท้ในพระไตรปิฎก และสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับของบุคคลและสังคม ดังนั้นในการตีความจึงไม่มุ่งประเด็นไปที่การตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับพระไตรปิฎก แต่ท่านจะพยายามศึกษาตีความเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตในด้านการปฏิบัติมากกว่าการวิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์

2. พุทธบริษัทควรช่วยกันดำรงรักษาพระธรรมวินัยและช่วยกันปกป้องพระพุทธศาสนา

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ท่านมีแนวคิดว่าพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นของจริงแท้และนำมาประยุกต์ใช้ได้ จากการที่พระธรรมวินัยเป็นของจริงแท้นี้จึงจำเป็นที่พุทธบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ (สามเณร) ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ควรที่จะช่วยกันดำรงรักษาไว้ด้วยการศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจชัดเจนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้น เมื่อเรียนรู้จนเข้าใจพร้อมทั้งปฏิบัติตามไปด้วยแล้ว ในคราวที่พระพุทธศาสนามีภัยอันเกิดจากการเข้าใจพระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนหรือเกิดจากการโจมตีของบุคคลผู้ไม่หวังดี พุทธบริษัทก็ควรต้องออกมาช่วยปกป้องพระศาสนาเอาไว้ ไม่นิ่งดูดายด้วยคิดว่าไม่ใช่ธุระของตนเอง ดังข้อความที่ท่านให้ความสำคัญแก่พระธรรมวินัยว่า “ชาวพุทธจะต้องเอาหลักธรรมวินัยเป็นพระศาสดา พยายามศึกษาเล่าเรียนให้รู้ให้เข้าใจความจริง แล้วธรรมวินัยนี้ก็จะมาเป็นมาตรฐานตัดสินบุคคล ไม่ใช่เอาพระศาสนาไปแขวนไว้กับบุคคล หรือกระทั่งบางคนถึงกับเอาบุคคลมาตัดสินพระศาสนา ซึ่งเป็นการผิดหลักพระธรรมวินัยอย่างเต็มที่” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537: 32-33) และข้อความที่เกี่ยวกับการที่ท่านให้พุทธบริษัทช่วยกันปกป้องพระพุทธศาสนาที่ว่า “ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท มีหน้าที่รับผิดชอบต่อพระศาสนา พุทธศาสนิกชนทุกคน ไม่ว่าพระหรือคฤหัสถ์ ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาร่วมกัน จะต้องสร้างจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของพระศาสนาให้เกิดขึ้น จะต้องมีความรู้สึกในการมีส่วนร่วมว่า “นี้เป็นพุทธศาสนาของเรา” เรามีส่วนร่วมรับผิดชอบในพระพุทธศาสนานี้ ไม่ใช่มองอย่างคนนอก” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2536: 20-23) ลักษณะเหล่านี้พอจะมองได้ว่า เป็นฐานแห่งความคิดหรือเป็นสมมติฐานเบื้องต้นในการตีความของพระพรหมคุณาภรณ์ และจากฐานนี้เองได้ทำให้ท่านค้นคว้าหาข้อมูลจากพระไตรปิฎกมาเสนอต่อด้วยภาษาที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย ในความเป็นจริงเนื้อหาในพระไตรปิฎกมีคนอ่านมากมายแต่ผู้ที่จะนำมาเสนอด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายมีน้อย

ข. การค้นคว้าข้อมูล

จากสมมติฐานตามที่ได้ให้แนวไว้ในเบื้องต้นนั้นท่านได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก ถ้าต้องการที่จะตรวจสอบข้อมูลให้ชัดเจนขึ้นบางครั้งก็เชื่อมโยงข้อมูลไปที่อรรถกถา ฎีกา หรืออนุฎีกา ให้เห็นเนื้อหาเป็นลำดับสาย หรือพอเป็นแนวในการอธิบาย ส่วนใหญ่แล้วจะใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกเป็นหลักดังจะเห็นได้จากการเขียน*ธรรมนูญชีวิต* ที่ทุกบทจะเป็นข้อมูลที่มาจากพระไตรปิฎกทั้งสิ้น ดังตัวอย่างคือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ จึงควรมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน 7 ประการ ที่เรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษา หลักการนี้ท่านค้นคว้ามาจากพระไตรปิฎกเล่มที่ 19 (สังยุตนิกาย มหาวรรค) ข้อที่ 129-136 หน้าที่ 36-37 มีตัวอย่างมากมายที่ท่านได้ค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกแล้วตีความออกมา อีกกรณีหนึ่งในสมมติฐานที่ 2 เกี่ยวกับการรักษาพระธรรมวินัยและปกป้องพระพุทธศาสนาในคราวที่มีภัย เมื่อต้องการชี้แจงข้อเท็จจริงในกรณีที่มีผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับข้อมูลในพระไตรปิฎก ท่านก็ได้ค้นคว้าแล้วนำเสนอให้เห็นอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างเรื่องที่พระมโนเข้าใจผิดหรือพยายามทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดตามไปด้วยว่า พระอานนท์ได้บรรลุพระอรหัตต์ตั้งแต่ตอนที่ได้ฟังธรรมจากพระปุณณมันตานีบุตร ท่านเจ้าคุณได้อธิบายให้เห็นอย่างชัดเจนพร้อมบอกที่มาจากพระไตรปิฎกทุกแห่งที่ค้นมาเพื่อยืนยันว่าพระอานนท์ยังมิได้บรรลุพระอรหัตต์เหมือนดังที่พระมโนเข้าใจ หลักฐานยืนยันถึงความที่พระอานนท์ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตต์ ที่ท่านเจ้าคุณได้ค้นมา คือ

> ตอนที่พระสารีบุตรปรินิพพาน พระอานนท์ก็เกิดอาการงันงน มืดมนสับสนไปหมด (สำ.ม.19/735/215,S.V.162) ตอนที่พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรีจะปรินิพพานก็ได้ตรัสปลอบใจพระอานนท์ที่กำลังร้องไห้เศร้าเสียใจที่พระองค์จะจากไป (ขุ.อป.33/157/287,Ap.534) เมื่อตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ก็ยังหลบไปร้องไห้และกล่าวถึงตัวท่านเองว่ายังเป็นเสขะ ยังมีกิจต้องทำในการฝึกตน (ที.ม.10/135/166, D.II.143) และในเถรคาถา พระอานนท์ก็กล่าวเช่นเดียวกันนั้นว่าตัวท่านยังเป็นเสขะ (ขุ.เถร.26/397/408,Thag.1045)
>
> (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547: 11)

ทั้งหมดนี้แสดงถึงความที่ท่านได้ค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกมาอย่างดีแล้วตีความนำเสนอเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายและเป็นประโยชน์ในการรักษาพระธรรมวินัยและปกป้องพระพุทธศาสนา และในการค้นข้อมูลนี้ยังแสดงถึงความที่ท่านได้เชื่อมโยงข้อมูลในที่ต่าง ๆ หลายเล่มหลายแห่งเข้าด้วยกัน เชื่อมผสานให้เป็นเรื่องเดียวกันเพื่อตอบคำถามและอธิบายพุทธธรรม การค้นข้อมูลและการเชื่อมโยงข้อมูล นี้เป็นไปสอดคล้องกับการตั้งสมมติฐานไว้ในเบื้องต้นที่ท่านถือว่า พระไตรปิฎกเป็นแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้และถูกต้องที่สุดในเรื่องหลักการทางพระพุทธศาสนา จำเป็นที่พุทธบริษัทจะต้องช่วยรักษาและปกป้องไว้ให้คงอยู่ต่อไป

ค. การตีความ

ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องการตั้งสมมติฐานและการค้นคว้าข้อมูลว่าทั้ง 2 ประการนั้นมีความเชื่อมโยงกัน โดยค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกที่สามารถตอบสมมติฐานนั้นได้ ประการต่อมาที่ท่านทำคือการวิเคราะห์ วิจารณ์ วิจัย แล้วสื่อออกมาให้ผู้รับสารได้เข้าใจด้วยภาษาที่ง่ายกระชับและทันสมัย การอธิบายด้วยภาษาที่ง่ายกระชับและทันสมัยนี้เองผู้เขียนมองว่าเป็นการตีความและทำความเข้าใจด้วยตัวเองก่อนแล้วจึงสื่อออกไป ประการสำคัญการทำความเข้าใจด้วยตัวของท่านเองนั้นอยู่บนฐานแห่งข้อมูลที่มากพอและไม่คลาดเคลื่อน ทุกครั้งที่จะสื่อออกมาจะต้องเชื่อมั่นว่าเป็นข้อมูลที่ชัดเจนแล้วจึงอธิบายออกไป เรื่องนี้พิจารณาได้จากการที่ท่านเจ้าคุณชี้แนะแก่ผู้อื่นในลักษณะนี้ อันแสดงให้เห็นว่าเมื่อแนะนำตรวจสอบผู้อื่นได้ ตนเองย่อมทำอย่างที่แนะนำนั้นเสมอ เรื่องนี้พิจารณาได้จากข้อความที่ว่า

> ในแง่ที่เป็นนักวิชาการนั้น เราดูง่าย ๆ พิจารณาได้ 2 ส่วน คือ
>
> 1. ในขั้นข้อมูล
>
> 2. ในขั้นตีความ วิเคราะห์ วิจัย สันนิษฐาน วินิจฉัย เป็นต้น
>
> ขั้นที่ 2 คือ การวิเคราะห์ วิจัย ตีความ สันนิษฐานต่าง ๆ นั้นสืบเนื่องไปจากข้อที่ 1 คือเราต้องมีข้อมูลก่อน ข้อมูลนั้นเป็นฐานสำคัญข้อมูลจะต้องถูกต้องแม่นยำชัดเจนเพียงพอ ถ้าข้อมูลผิดพลาดเสียแล้ว

> การวิเคราะห์ วิจารณ์ ตีความ สันนิษฐานก็ผิดหมด เหลวเลย ไม่มีความหมาย
>
> (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: 4-5)

จากข้อความนี้ ทำให้เห็นแนวคิดในการตีความของท่านได้อย่างดีว่าท่านให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเป็นอย่างมาก ก่อนที่จะตีความอะไรออกไปข้อมูลจะต้องชัดเจน แม่นยำ และมีมากพอ ถ้าข้อมูลน้อยหรือจับข้อมูลมาผิดเรื่องที่จะวิเคราะห์หรืออธิบายต่อไปย่อมหลงทางไปด้วย ในเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลก่อนที่จะตีความออกมานี้ ขอยกกรณีตัวอย่างในการอธิบายเรื่องนิพพาน ในเรื่องนี้ท่านได้ค้นข้อมูลก่อนแล้วจึงนำมาประมวลสรุปดังที่อธิบายไว้ว่านิพพานเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก หยั่งรู้ตามได้ยาก เมื่อยังไม่เข้าถึงก็คิดไม่เข้าใจ จึงน่าสังเกตว่า ในการกล่าวถึงนิพพาน ตามที่ได้ประมวลดูพอจะสรุปวิธีอธิบายถึงนิพพานได้ 4 อย่าง คือ 1. แบบปฏิเสธ 2. แบบไวพจน์ 3. แบบอุปมา 4. แบบบรรยายภาวะโดยตรง ทั้ง 4 แบบนี้ได้ยกตัวอย่างซึ่งมีที่มาจากพระไตรปิฎกอย่างละหลายแห่ง คือ เล่ม 18, เล่ม 16, เล่ม 17, เล่ม 12, เล่ม 13, เล่ม 33 รวมทั้งใน*มิลินทปัญหา* และในแต่ละเล่มได้บอกข้อและหน้าไว้อย่างละเอียด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538: 232-233) การอธิบายถึงนิพพานด้วยวิธีอธิบาย 4 แบบนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการตีความและก่อนที่จะตีความได้อย่างนี้ ย่อมมีการค้นคว้าข้อมูลมาเป็นอย่างดี จึงสามารถสรุปได้อย่างนั้น

2.2 พระเมตฺตานนฺโท

การตีความพุทธธรรมของพระเมตฺตานนฺโทนี้มีความแตกต่างจากแนวของพระพรหมคุณาภรณ์อยู่หลายประการด้วยกัน ด้วยเหตุว่าพระภิกษุรูปนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์พระไตรปิฎกในรูปแบบใหม่ ไม่ใช้วิธีการศึกษาในแบบวัฒนธรรมเดิมที่สืบทอดต่อกันมา โดยเฉพาะในเรื่องการใช้ข้อมูลจากคัมภีร์ พระเมตฺตานนฺโทพยายามศึกษาเฉพาะข้อมูลที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่ยอมรับคัมภีร์ลำดับรองลงมา ไม่ว่าจะเป็นอรรถกถา หรือฎีกา แต่ท่านกลับมุ่งไปใช้การศึกษาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ในเรื่องการตีความนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์แนวทางการตีความของท่าน ดังนี้

ก. การตั้งสมมติฐาน

จากการที่พระเมตฺตานนฺโทใช้วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกด้วยทฤษฎีสัมพัทธภาพของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ และหลักความไม่แน่นอนในทฤษฎีแควนตัมของแวร์เนอร์ ไฮเซนเบิร์ก จากทฤษฎีทั้ง 2 นี้ ทำให้พระเมตฺตานนฺโทตั้งสมมติฐานต่างออกไปจากแนวคิดของเถรวาทอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นสมมติฐานของพระภิกษุรูปนี้จึงมีดังนี้

1. พระธรรมวินัยที่ปรากฏในพระไตรปิฎกยังไม่สามารถยอมรับได้ทันทีต้องสงสัยไว้ก่อน

การตั้งข้อสงสัยของพระภิกษุรูปนี้ได้กระทำตามแนวทางของทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ เรื่องนี้พิจารณาได้จากข้อเขียนของเวทิน ชาติกุลที่เขียนไว้ในคำนำของสำนักพิมพ์อธิบายหลักการศึกษาคัมภีร์ของพระเมตฺตานนฺโทว่า ตามหลักทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ที่เสนอว่า ที่ว่างและเวลา (space and time) เป็น “สัมพัทธ์” หาได้เป็น “สัมบูรณ์” ไม่ การที่จะเข้าใจพระไตรปิฎกต้องเข้าใจสิ่งที่ปรากฏในคัมภีร์สัมพัทธ์ไปกับ “เวลา” และ “สถานที่” หรือพูดโดยรวม ๆ คือ “ปัจจัยทางวัฒนธรรม” ที่เป็นสภาวะแวดล้อมผู้เขียน ผู้บันทึก หรือผู้บัญญัติคัมภีร์เหล่านี้ แนวคิดสัมพัทธภาพจะทำให้ผู้ศึกษาพระไตรปิฎกคำนึงถึงมิติของสถานที่และเวลาของแหล่งที่มาของข้อมูลสัมพัทธ์ไปกับหลักมหาปเทส 4 ดังนั้น คำว่า “สถานที่” ในที่นี้จึงหมายถึงดินแดนพร้อมสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อผู้เขียน และคำว่า “เวลา” หมายถึงอายุกาลความเก่าแก่ของคัมภีร์ (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 5-17) และตามหลักความไม่แน่นอน เวทิน ชาติกุล ได้สรุปไว้ว่าความไม่แน่นอนในการวัดโมเมนตัม และตำแหน่งของอิเล็กตรอนเดี่ยว ๆ บางครั้งแสดงตนเป็นอนุภาค บางคราก็แสดงตนเป็นคลื่น ทำให้ไม่สามารถระบุตำแหน่ง ความเร็ว และสถานภาพของอนุปรมาณูนั้นในคราวเดียวพร้อมกันไปได้ จากหลักความไม่แน่นอนนี้ เมื่อนำมาศึกษาพระไตรปิฎกจะทำให้เกิดความตระหนักในขอบเขตและความเป็นไปได้ในการที่เราไม่อาจชี้ชัดหรือระบุให้แน่ชัดลงไปได้ว่าทุกอย่างเป็นไปตามที่เราวิเคราะห์นั้น (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ,

2545: 17-18) จากข้อความทั้ง 2 นี้ทำให้พอที่จะมองภาพการศึกษาพระไตรปิฎกแล้วตีความของพระเมตฺตานนฺโทได้ว่าท่านจะต้องตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่าข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกยังไม่สามารถที่จะเชื่อถือได้ในทันที ต้องพิสูจน์เทียบเคียงสอบทานระหว่างพระสูตรด้วยกัน หรือเทียบเคียงสอบทานในพระไตรปิฎกเล่มอื่นก่อน เพราะเราที่เป็นผู้ศึกษานั้นอยู่ในเวลาและสถานที่ที่ต่างออกไปจากเดิมมาก การจะศึกษาข้อความในพระไตรปิฎกจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกัน ทั้งสภาพแวดล้อม (วัฒนธรรมและสังคม) ของผู้บัญญัติ (พระพุทธเจ้า) ในขณะนั้น เมื่อ 2,500 กว่าปีมาแล้ว สภาพแวดล้อมของผู้จดจำและบันทึกในรุ่นต่อมา รวมทั้งเวลาและสถานที่ของเราผู้ศึกษาอยู่ในขณะนี้ ดังนั้น ในทัศนะของพระเมตฺตานนฺโท จึงมีสมมติฐานว่าพระไตรปิฎกจะยอมรับเชื่อว่าเป็นจริงตามนั้นในทันทีไม่ได้ ต้องพยายามศึกษาค้นคว้าให้มากก่อน จากสมมติฐานนี้จึงนำไปสู่สมมติฐานที่ 2

2. เน้นแสวงหาความรู้และวิพากษ์วิจารณ์พระไตรปิฎก

จากการที่พระเมตฺตานนฺโท ไม่เชื่อว่าพระไตรปิฎกเป็นข้อความที่เป็นของจริงแท้เพราะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง ทั้งตัวผู้บัญญัติ ผู้จดจำ ผู้บันทึก และตัวเราเองผู้ศึกษาทำความเข้าใจ ตามหลักการที่ได้อ้างอิงไว้แล้วในสมมติฐานข้อที่ 1 นั้น จึงทำให้ท่านต้องเน้นแสวงหาความรู้และวิพากษ์วิจารณ์ข้อความต่าง ๆ ที่พบในพระไตรปิฎกก่อนที่จะยอมรับ และการวิพากษ์วิจารณ์ของท่านนั้นก็ทำตามหลักวิชาการทางตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ เรื่องนี้สังเกตได้จากการตั้งสมมติฐานไว้ว่า พระมหากัสสปะผู้นำสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นผู้ที่ต้องการขึ้นมามีอำนาจแทนพระพุทธเจ้าและทำสังคายนาเพื่อกำจัดภิกษุณีสงฆ์ ดังข้อความที่พระเมตฺตานนฺโทตั้งไว้เป็นสมมติฐานเบื้องต้นว่า มูลเหตุของการสังคายนาครั้งที่ 1 คือการกำจัดภิกษุณีสงฆ์ (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 93) และจากสมมติฐานนี้นำไปสู่บทสรุปที่ว่า การบัญญัติครุธรรมเหล่านี้ทั้งชุดขึ้นจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการทำลายภิกษุณีสงฆ์ให้หมดไป เป็นสิ่งที่เกิดจากการบัญญัติของพระเถระที่มีอำนาจในคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธปรินิพพาน ซึ่งมีอำนาจในคณะสงฆ์เพียงพอที่จะทำให้ภิกษุทั้งหลายรับฟังไว้ในฐานะพุทธวจนะได้

(เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 126) การตั้งสมมติฐานในแบบนี้หรือการสรุปในแนวทัศนะที่ดูหมิ่นพระเถระที่พุทธศาสนิกชนในรุ่นหลังยอมรับกันว่าเป็นพระอรหันต์เพราะมีบันทึกในพระไตรปิฎกโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้รับรองว่าเป็นพระอรหันต์ก็ตาม เป็นแนวคิดที่นิยมทำกันมากในทัศนะของนักวิชาการตะวันตกที่ไม่ยอมรับเรื่องความบริสุทธิ์จากกิเลสของพระอรหันต์ ด้วยความที่นักวิชาการตะวันตกเหล่านั้นมีพื้นฐานมาจากศาสนาอื่นและไม่มีความรู้เรื่องพระอรหันต์หรือมีแต่ไม่ยอมรับ ฉะนั้น การวิพากษ์วิจารณ์และสรุปของพระเมตฺตานนฺโทในที่นี้จึงสามารถที่จะมองได้ว่าเป็นการใช้แนวทางของตะวันตกซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของท่านที่เขียนหนังสือออกมาเพื่อตอบโต้ผู้ที่วิจารณ์ท่านว่า "หากอาตมาเขียนหนังสือ *"เหตุเกิด พ.ศ. 1"* ในแบบเดียวกันนี้เป็นภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงในต่างประเทศย่อมให้ความสนใจและนิมนต์อาตมาให้เข้าไปสอนอย่างไม่ต้องสงสัยเพราะเป็นการนำเสนอแนวคิดทางวิชาการใหม่ในพระพุทธศาสนา" (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2547: 9)

ข. การค้นคว้าหาข้อมูล

การค้นข้อมูลของพระเมตฺตานนฺโทดูเหมือนจะมาก แต่เป็นข้อมูลที่ท่านคิดว่าจะเป็นประโยชน์ในการตีความของตนเท่านั้นจึงจะยกมาอ้างไว้ ส่วนข้อความที่ขัดแย้งกับข้อมูลของตนถึงแม้จะอยู่ใกล้เคียงกันท่านก็ละทิ้งไปเสีย การกระทำอย่างนี้จึงมีนักวิชาการสายพระพุทธศาสนาหลายคนทักท้วง ตำหนิท่านว่าเป็นผู้บิดเบือน ดัดแปลงข้อมูลให้ผิดเพี้ยนไป ที่เกิดเป็นปัญหาเช่นนี้ผู้เขียนมองว่าเป็นเพราะพระเมตฺตานนฺโทได้ตั้งสมมติฐานไว้ก่อนแล้วว่าพระไตรปิฎก(บางแห่ง)ไม่น่าเชื่อถือ บางแห่งเชื่อถือได้ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าทำไมจึงไม่น่าเชื่อถือหรือเชื่อถือได้ ข้อความหลายตอนท่านบอกว่าเป็นเรื่องที่พระเถระแต่งขึ้นในสมัยหลังพุทธกาลไม่ใช่พุทธพจน์ แต่ก็มีข้อความหลายแห่งที่ท่านนำมาเป็นข้อยืนยันสมมติฐานของตน คำถามจึงมีอยู่ว่าพระภิกษุรูปนี้เอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าข้อความใดเป็นพุทธพจน์ข้อความใดไม่เป็นพุทธพจน์ หรือเกิดจากความไม่รู้ของท่านซึ่งท่านเองก็ยอมรับว่าท่านไม่ใช่

ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก ท่านใช้วิธีที่ "ไร้เดียงสา" เมื่อสังเกตเห็นอะไรที่ไม่ตรงกับความคาดหมายของตนหรือองค์ความรู้เดิมก็ตั้งคำถามทั่วไปหมด (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2547: 11) การที่ท่านรับเองอย่างนี้ก็เป็นเรื่องที่ดี แต่เมื่อไม่รู้ก็น่าที่จะค้นคว้า ตรวจสอบให้ละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อนที่จะเขียนและสรุปอะไรออกไป

ดังนั้น ปัญหาใหญ่ของพระเมตฺตานนฺโทคือเรื่องการค้นคว้าหาข้อมูล ท่านไม่ใช้ข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ตนกำลังจะตีความ แต่จะใช้ข้อมูลเฉพาะที่ตนเห็นว่าเข้ากันได้กับเรื่องที่ได้ตั้งเป็นสมมติฐานไว้เท่านั้น ในเรื่องนี้สามารถพิจารณาได้จากข้อความที่พระเมตฺตานนฺโทเขียนไว้ว่าในพระไตรปิฎกทั้งหมดนั้นชื่อพระมหากัสสปะมีปรากฏอยู่ไม่น้อยกว่า 176 ครั้ง ทั้งในพระวินัยและพระสุตตันตปิฎก อ้างถึงประวัติส่วนตัวของท่าน บทสนทนาระหว่างท่านกับพระพุทธเจ้า การโต้ตอบระหว่างท่านกับพระสารีบุตร (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 218) เรื่องนี้จะเห็นได้ว่าพระเมตฺตานนฺโทกำลังจะยกข้อมูลมาเพื่อประกอบการโจมตีพระมหากัสสปะว่า จากข้อมูลที่เกี่ยวกับพระมหากัสสปะทั้ง 176 แห่งนั้น ไม่มีตอนใดมีเรื่องที่หญิงกล่าวถึงพระมหากัสสปะเลย นอกจากภรรยาท่านคนเดียว แสดงถึงว่า พระมหากัสสปะเป็นที่รังเกียจของผู้หญิงในสมัยพุทธกาล เรื่องนี้ถ้ามองอีกมุมหนึ่ง เราสามารถที่จะตรวจสอบใหม่ได้ว่า การที่พระภิกษุกับภิกษุณีหรือผู้หญิงทั่วไป ไม่ได้พูดถึงกันนั้นน่าจะเป็นการดีเสียกว่า เพราะแสดงให้เห็นถึงความที่พระภิกษุต่างก็ทำหน้าที่ของท่าน พระภิกษุณีก็ทำหน้าที่ของตนไป ไม่ยุ่งเกี่ยวกัน ไม่คลุกคลีกันจนเกิดเรื่องมีปัญหา หรือมองอีกมุมหนึ่งก็ได้ว่า ข้อมูลที่ปรากฏเรื่องของพระมหากัสสปะถึง 176 ครั้งนั้น ไม่มีเรื่องที่ไม่ดี แสดงถึงความปราศจากกิเลสหรือแสดงถึงความที่ท่านไม่มีความทะเยอทะยานอยากเป็นใหญ่ เพราะข้อมูลที่เกี่ยวกับประวัติของพระมหากัสสปะโดยมากจะเป็นเรื่องที่ท่านมุ่งปฏิบัติธรรมอยู่ตามป่าเสมอ ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ทรงธุดงค์และสรรเสริญคุณของธุดงค์ (อ.เอก.20/146/28) แต่พระเมตฺตานนฺโทกลับมองเห็นแต่ข้อมูลของพระมหากัสสปะในด้านลบ จึงอาจสรุปได้หรือไม่ว่าพระเมตฺตานนฺโทไม่ยุติธรรมกับข้อมูล

ฉะนั้น เรื่องการค้นคว้าข้อมูลของท่านจึงเป็นการค้นคว้าด้วยความไม่เป็นกลาง ไม่ซื่อสัตย์ต่อข้อมูล สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ว่า แสดงว่าท่าน (พระเมตตานันโท) ยังมีความรู้เรื่องพระไตรปิฎกบกพร่องอย่างมาก...และแสดงว่าท่านขาดความรู้ภาษาบาลี และเมื่อพบคำแปลที่ผิดก็พลอยผิดตามเขาไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อ้างถึงใน ทองย้อย แสงสินชัย, 2546: 2-4) การค้นคว้าข้อมูลของพระเมตฺตานนฺโทจึงมีข้อผิดพลาดอยู่มาก อันเกิดจากการที่ท่านตั้งสมมติฐานไว้ก่อน แล้วจึงพยายามหาข้อมูลเพื่อตอบสมมติฐานนั้นให้ได้ว่าจริง และความรู้ของท่านในเรื่องพระไตรปิฎกก็ยังไม่แตกฉานเพราะมีพื้นภาษาบาลีน้อย ยังไม่เชี่ยวชาญพอ และจากการค้นคว้าข้อมูลที่คลาดเคลื่อนนี้จึงนำไปสู่การตีความที่คลาดเคลื่อนตามไปด้วย ในประเด็นนี้ พระเมตฺตานนฺโทได้ตอบข้อสงสัยของผู้คนที่คิดว่า ท่านมีความรู้ภาษาบาลีน้อยไว้ว่า ท่านอ่านพระไตรปิฎกตั้งแต่เป็นนักเรียนแพทย์เรื่อยมาจนถึงบัดนี้เป็นเวลาเกือบ 30 ปี เป็นอาจารย์สอนวิชาพระไตรปิฎก วิชาพระพุทธ-ศาสนา วิชาพุทธจริยศาสตร์ วิชาภาษาสันสกฤต และวิชาสมถะวิปัสสนากรรมฐานในระดับปริญญาตรี โทและเอกของมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ และเคยสอนวิชาพระไตรปิฎกในโครงการบัณฑิตศึกษานานาชาติของมหาวิทยาลัยมหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2547: 19) ข้อมูลที่ท่านแสดงมานี้สื่อให้เห็นว่าท่านได้สอนเกี่ยวกับพุทธศาสนา และภาษาสันสกฤต แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าท่านมิได้สอนพระหรือผู้ที่เรียนพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหลัก หรือถึงจะเรียนก็ต้องบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ การบรรยายเป็นภาษาอังกฤษนั้นส่วนใหญ่ผู้ที่ชำนาญภาษาบาลีจะไม่ค่อยถนัด แต่ท่านชำนาญภาษาอังกฤษจึงได้รับการนิมนต์ให้ไปสอน แต่มิได้เป็นตัววัดว่าท่านเชี่ยวชาญภาษาบาลีเพราะแท้ที่จริงแล้วท่านมีพื้นความรู้ภาษาบาลีเพียงประโยค 1-2 (ทั้งหมดมี 9 ประโยค) แล้วไปเรียนภาษาบาลีจากเมืองนอก ซึ่งต้องแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาอังกฤษอีกต่อหนึ่ง จึงทำให้คลาดเคลื่อนได้

ค. การตีความ

พระเมตฺตานนฺโทพยายามที่จะย้อนตัวเองเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์เมื่อ 2,500 ปีที่แล้วให้ได้ด้วยการสำรวจตรวจสอบข้อความในหลายที่หลายแห่ง

แล้วตีความออกมาตามหลักการสัมพัทธภาพเรื่องที่ว่างกับเวลา โดยใช้หลักมหาปเทส 4 มาเทียบเคียงตรวจสอบ ประเด็นสำคัญคือพยายามจะเน้นเรื่องเวลาเป็นอย่างมากว่าในสมัยที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระไตรปิฎกนั้น อยู่ในยุคสมัยและสถานที่เป็นอย่างไร เวลาจะตีความต้องคำนึงถึงเรื่องเหล่านี้ด้วย เมื่อตรวจสอบดูก็พบว่าในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะเรื่องของพระมหากัสสปะที่ถูกพระเมตฺตานนฺโทกล่าวโจมตีมากที่สุดนั้นอยู่ในวัฒนธรรมของอินเดีย ซึ่งมีศาสนาพราหมณ์อยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นหลายประเด็นของพระเมตฺตานนฺโทจึงกล่าวถึงวัฒนธรรมของพราหมณ์ ตัวอย่างในการตีความเรื่องความเป็นพุทธทายาทของพระมหากัสสปะ ท่านตีความว่า

> ในยุคสมัยที่พระมหากัสสปะเป็นผู้ใหญ่ในการบริหารคณะสงฆ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งคณะสงฆ์ให้ความเคารพพระมหากัสสปะเท่าเทียมกับพี่ชายคนโตของตระกูล ผู้ที่มีสิทธิในการบริหารสงฆ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นสังฆบิดรได้จากไปแล้ว ตามกฎเกณฑ์ที่ระบุไว้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์
>
> หากพิจารณาโดยอาศัยมุมมองจากเชิงสัมพัทธ์ย่อมประเมินได้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานได้ไม่นาน พระมหากัสสปะได้รับฐานะจากกฎหมายในวัฒนธรรมอินเดียที่จะให้ทายาทคือบุตรชายคนโตที่มีชีวิตอยู่ได้รับช่วงต่อในการบริหารวงศ์ตระกูล
>
> (เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ, 2545: 210)

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความที่พระเมตฺตานนฺโทตีความคำว่าพุทธทายาทของพระมหากัสสปะว่าเป็นการใช้สิทธิของความเป็นพี่ชายคนโตตามแนว*คัมภีร์ธรรมศาสตร์* ในเรื่องนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตไว้ 2 ประการ คือ ประการแรกคำว่าพุทธทายาทมีปรากฏที่ใช้กับพระเถระรูปอื่นอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น พระคยากัสสปะ (ขุ.เถร.26/341/321) พระสิงคาลบิดา (ขุ.เถร. 26/155/264) และพระสิงคาลมารดาเถรี (ขุ.อป.33/174/386) ดังนั้น คำว่าพุทธทายาทหรือคำว่าทายาทจึงไม่ควรที่จะตีความดังที่พระเมตฺตานนฺโทเข้าใจได้เท่านั้น คำนี้สามารถตีความได้ว่าใครก็ตามที่ได้บรรลุอรหัตตผลแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นพุทธทายาททั้งนั้น

อีกประการหนึ่งที่พระเมตฺตานนฺโทอ้างว่าพระมหากัสสปะใช้สิทธิในความเป็นพี่ชายคนโตเพื่อบริหารคณะสงฆ์ต่อจากพระพุทธเจ้า ตามกฎเกณฑ์ที่ระบุไว้ใน*คัมภีร์พระธรรมศาสตร์*นั้น การตีความแบบนี้ก่อให้เกิดความสับสนมาก อย่างแรกคือตามหลักคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พระมหากัสสปะได้บรรลุพระอรหัตต์แล้ว จึงไม่น่าที่จะเป็นไปได้ที่พระมหากัสสปะจะยังถูกอิทธิพลของ*คัมภีร์พระธรรมศาสตร์*ครอบงำอยู่ นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระเมตฺตานนฺโทไม่ยอมรับในเรื่องการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลว่าเป็นผู้ที่ตัดกิเลสได้แล้ว อีกประการหนึ่งเรื่องการให้ความเคารพผู้ที่มีพรรษาแก่กว่านั้นไม่น่าจะเกี่ยวกับเรื่อง*คัมภีร์ธรรมศาสตร์* แต่เป็นเรื่องที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแล้ว คือเรื่องการที่พระพุทธเจ้าบัญญัติให้พระภิกษุแสดงความเคารพกันตามลำดับผู้แก่พรรษา ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสนำถึงแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน อย่างช้าง ลิง และนกกระทา ยังให้ความเคารพกันตามลำดับผู้แก่กว่า ฉะนั้น ภิกษุก็ควรให้ความเคารพ ยำเกรง กันตามลำดับผู้แก่ (พรรษา) ดังข้อความที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลีกรรม การทำสามีจิกรรม อาสนะที่เลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับผู้แก่กว่า” (วิ.จุล.7/262-263/74-75) เรื่องการให้เกียรติ ให้ความเคารพ ผู้มีอาวุโสพรรษามากกว่ากันตามลำดับเป็นเรื่องที่รู้กันอยู่แล้วในพระพุทธศาสนา ผู้เขียนเชื่อว่าพระเมตฺตานนฺโทก็รู้ดี แต่ท่านไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา แต่กลับไปอ้าง*คัมภีร์พระธรรมศาสตร์*เพื่อที่จะโยงเรื่องเข้าไปหาวัฒนธรรมพราหมณ์ของพระมหากัสสปะ การโยงข้อมูลแบบนี้แล้วตีความออกมาทำให้การตีความของพระเมตฺตานนฺโทมีความไม่เป็นกลาง มุ่งกล่าวร้ายพระอริยเจ้าเพียงเพื่อให้ได้บทสรุปงานเขียนของตนตามที่ต้องการ

ในเรื่องการตีความนี้สามารถสรุปแนวทางในการตีความของพระเมตฺตานนฺโท ได้ว่าพยายามตีความให้เข้ากับสมมติฐานที่ตนตั้งไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยอยู่บนฐานของข้อมูลที่คลาดเคลื่อนหรือไม่ก็เจตนายกข้อมูลมาทำให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้นจริง ทั้ง ๆ ที่ข้อมูลไม่ได้ส่อไปในทางนั้นเลย และการตีความก็เป็นการตีความเอาแบบง่าย ๆ อย่างไม่น่าเชื่อว่าท่านจะทำได้ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า แสดงว่าท่าน(พระเมตตานันโท)

มักพูดอะไรออกมาง่าย ๆ อย่างผิดพลาด แม้แต่ในเรื่องที่เป็นข้อเท็จจริงสามัญ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อ้างถึงใน ทองย้อย แสงสินชัย, 2546: 3) นักวิชาการอีกท่านหนึ่งตั้งเป็นข้อสังเกตว่า พระภิกษุรูปนี้ตีความพระไตรปิฎกผิดเพี้ยนไปและถนัดในการแปลงความหมาย ดังข้อความที่ว่าพระมโนนั้นนอกจากจะถนัดในการตีความพระไตรปิฎกให้เพี้ยนแล้ว แม้การแปลงความหมายท่านก็ถนัดไม่แพ้กัน (ทองย้อย แสงสินชัย, 2546: 44)

3. บทสรุป

พระพรหมคุณาภรณ์หรือสมณศักดิ์เดิมคือพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านก็ได้พยายามศึกษาค้นคว้าหลักธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกแล้วตีความนำมาถ่ายทอดแก่สาธารณชนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเป็นการอธิบายพุทธธรรมให้ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย และเมื่อยามที่พระพุทธศาสนามีภัยอันตรายอันเกิดจากการเข้าใจพระธรรมวินัยผิดเพี้ยนไป หรือจงใจทำให้ผิดเพี้ยนไป ท่านจะช่วยแสดงหลักการที่ถูกต้องให้เป็นที่ประจักษ์ด้วยการนำเสนอความจริงจากคัมภีร์ และการค้นคว้าหาข้อมูลของท่านก็กระทำตามแนวปฏิบัติที่พระเถระได้ให้แนวทางไว้ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าตามลำดับคัมภีร์ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ไม่ปฏิเสธแนวคิดความเชื่อเหล่านี้ด้วยถือว่า ทัศนะส่วนใหญ่เป็นทัศนะที่พระเถระที่อยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้ชิดสมัยพุทธกาลมากกว่าได้เขียนบันทึกเอาไว้ จากทัศนะแนวคิดในการตีความมาสู่วัตถุประสงค์ การตั้งสมมติฐาน การค้นคว้าหาข้อมูล สุดท้ายจึงนำไปสู่การตีความของพระพรหมคุณาภรณ์ ทั้งหมดนี้มีการเชื่อมโยงประสานกัน ด้วยท่านมีจุดประสงค์ในการตีความเพื่ออธิบายพุทธธรรมและเพื่อรักษาพระธรรมวินัย ประการสำคัญคือท่านมีข้อมูลมากและแม่นยำ ด้วยเหตุที่มีความเชี่ยวชาญทั้งภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย ประกอบกับการคิดวิเคราะห์ วิจัย วิจารณ์ จึงทำให้การตีความของท่านออกมาได้อย่างชัดเจนใช้เป็นบรรทัดฐานของพระพุทธศาสนาได้

ส่วนการตีความพุทธธรรมของพระเมตฺตานนฺโทนั้นมีความต่างออกไป ท่านทำในสิ่งใหม่ที่ท้าทายความคิดความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิม

เริ่มตั้งแต่แนวคิดเบื้องต้นในการศึกษาพระไตรปิฎก ด้วยท่านคิดว่ารูปแบบเดิมนั้นไม่สามารถที่จะให้ความจริงได้ ต้องศึกษาด้วยรูปแบบใหม่ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ตามทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ และหลักความไม่แน่นอนของไฮเซนเบิร์ก ประกอบด้วยข้อมูลจากพระไตรปิฎกเพื่อตรวจสอบพระไตรปิฎกเอง แต่ในทัศนะของชาวพุทธนิกายเถรวาทส่วนใหญ่ก็จะเชื่อกันว่าพระอรรถกถาจารย์ เป็นบุคคลที่อยู่ในระยะกาลที่ใกล้กับพระพุทธเจ้ามากกว่าชาวพุทธในยุคนี้ และถ้าถือตามหลักทฤษฎีสัมพัทธก็แสดงให้เห็นว่า พระอรรถกถาจารย์อยู่ในสถานที่และเวลาที่ใกล้พระพุทธเจ้ามากกว่านักวิชาการอื่น ๆ ในยุคนี้ แต่พระเมตฺตานนฺโทกลับมีความเห็นว่าข้อมูลจากพระอรรถกถาจารย์และคัมภีร์รองอื่น ๆ นั้นเชื่อถือไม่ได้ เรื่องนี้ก็ทำให้อนุมานได้ว่า เป็นเพราะท่านไม่เชี่ยวชาญภาษาบาลี (ส่วนใหญ่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกเป็นภาษาบาลี) จึงทำให้ท่านไม่อยากที่จะใช้คัมภีร์รอง ใช้เพียงพระไตรปิฎกภาษาไทยอย่างเดียว นอกจากนี้พระเมตฺตานนฺโท ยังมีความประสงค์ในการตีความพุทธธรรมเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทางวิชาการ ให้มีการศึกษาค้นคว้ากันมากขึ้นด้วย ทั้ง 2 ประเด็นนี้เป็นเรื่องที่ดีมีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากโดยเฉพาะเรื่องที่ก่อให้เกิดมีการศึกษาค้นคว้ากันมากขึ้น ถ้าสิ่งนี้เกิดขึ้นด้วยกุศลเจตนาของพระภิกษุรูปนี้ แต่เมื่ออ่านข้อมูลที่ท่านเขียนขึ้นจะพบเนื้อหาที่รุนแรงเป็นลักษณะเหมือนดูหมิ่นพระอรหันต์ ซึ่งไม่น่าที่จะเป็นเรื่องกุศลเจตนา การที่ท่านมีสมมติฐานที่แปลกออกไปว่า พระธรรมวินัยตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น ยังไม่สามารถยอมรับได้ว่าเป็นของจริงแท้ ต้องสงสัยไว้ก่อน จากข้อสงสัยนี้นำไปสู่การแสวงหาความรู้และวิพากษ์วิจารณ์ด้วยหลักวิชาการตามแนวตะวันตก แต่ด้วยการมีข้อมูลไม่เพียงพอหรือข้อมูลคลาดเคลื่อนไป จึงทำให้การตีความพระธรรมวินัยของท่านเป็นไปในลักษณะไม่ตรงกับความเป็นจริงเสียส่วนมาก จึงทำให้นักวิชาการศาสนาแนวอนุรักษ์แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านท่านกันอย่างกว้างขวาง

บรรณานุกรม

ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2543). *สดุดีท่านเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมปิฎก* (ป.อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

ทองย้อย แสงสินชัย. (2546). *เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. 2545 เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2536). *สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายนะเป็นพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). *เมืองไทยจะวิกฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____ (2538). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____ (2539). *นิพพาน-อนัตตา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____ (2542). *กรณีธรรมกาย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

_____ (2543) *กรณีเงื่อนงำ พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

_____ (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

_____ (2545). *สารัตถธรรม.* กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

_____ (2547). *ตื่นกันเสียทีจากความเท็จ ของหนังสือ "เหตุเกิด พ.ศ. 1"* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมโน เมตฺตานนฺโท. (2543). พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร?. *ศิลปวัฒนธรรม* 21(9): 27-35.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ 2500.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

_____ (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ. (2545). *เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 2: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงพระอาทิตย์.

_____ (2547). *เหตุเกิด พ.ศ. 1 เป็นเท็จจริงหรือ?* กรุงเทพมหานคร: เอส พี เอส พรินติ้ง จำกัด.

สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (2545). *สารัตถธรรมของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).* กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

สมภาร พรมทา. (2545). สถานะของพระไตรปิฎก. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา* 9(2): 1-6.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2545). เหตุเกิด พ.ศ. 1: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์ โดยเมตฺตานนฺโท ภิกฺขุ. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา* 9(2): 82-92.